

**Biblio - itinerar italian.
Tipărituri movilene în colecția
Institutului Pontifical de Studii Orientale, Roma**

*ȘTEFANIA - CECILIA ȘTEFAN
Institutul de Memorie Culturală
București*

Menit a întruchipa proiectul unificării celor două Biserici sub semnul mai vechilor deziderate ecumeniste pe linia apostoliei culturale, de a constitui o punte de legătură între creștinătatea occidentală și cea orientală, Pontificium Institutum Orientale a luat ființă la Roma, în 1917, din inițiativa Papei Benedict al XV-lea. Academie cu drepturi depline, axată pe disciplinele teologice cu specific ortodox și pe studiile privind dinamica vieții religioase moderne a Răsăritului, Institutul cuprinde două facultăți: Facultatea de Științe Ecleziastice Orientale și Facultatea de Drept Canonic Oriental. Întreaga activitate de cercetare a Institutului se reflectă în seria prodigioasă a publicației binecunoscute în întreaga lume - ***Orientalia Christiana Analecta*** - în care semnează și nume românești.

Un alt pontif, Pius al XI-lea, a înscris în opera sa de mecenat, alături de Biblioteca Ambroziană și de Biblioteca Vaticanului, și Biblioteca Institutului de Studii Orientale, inaugurând-o în 1929, astfel că ea devine, cu timpul, una din bibliotecile cele mai dotate în ceea ce privește fondul de carte consacrată spiritualității răsăritene (inclusiv celei necreștine, iudaice și islamice).

În primăvara anului 2004, am avut permisiunea de a frecventa această bibliotecă și de a cerceta o parte din colecția de carte românească cu specific dogmatic, liturgic și canonic. Am putut astfel studia unele ediții mai puțin cunoscute sau descrise în instrumentele noastre de lucru, din care am selectat fragmentul de față. Remarcabilele resurse ale acestui institut merită și trebuie să fie aduse la cunoștința bibliologilor - dar și a noilor generații de

teologi, interesați de bogăția surselor de primă mână - sub forma, de preferință, a unui catalog alcătuit după toate regulile artei.

Titlurile care fac obiectul acestui studiu ilustrează câteva ediții de secol XVIII ale *Pravoslavniciei Mărturisiri* a lui Petru Movilă, urmate de o ediție ruteană de secol XVII a *Nomokanonului* lui Ioan Pustnicul, îngrijită tot de Petru Movilă (traducere și comentarii). Este vorba de o mică antologie de drept canonic bizantin ce cuprinde și reglementări pentru diverse etape ale liturghiei. Ea a cunoscut numeroase reeditări, din care ultima, în facsimil, s-a publicat la Roma, în 1989.

Cu ocazia publicării studiului, am considerat oportun să adaug descrierea celei de-a doua ediții a *Acatistierului* imprimat în tiparnița Lavrei Pečerska, prezent în colecția Bibliotecii Academiei în coligat cu *Nomokanonul* din același an, 1629, ambele exemplare fiind unicate. Deși incomplet, *Acatistierul* este o prezență valoroasă prin raritate, prin calitatea tiparului (clar, aerisit, amintind de alura caligrafică a manuscriselor) și mai cu seamă prin vastul repertoriu iconografic. Pe baza acestei ornamentici excepționale, bine păstrate, pot fi (re)stabilite și, eventual, îmbogățite filiațiile ucrainiene ale graficii noastre de carte, cu precădere în perioada de început a dezvoltării ei. Deși titlaturii de „carte românească” îi sunt trasate granițe riguroase, în funcție de criteriile predominante - geografic și lingvistic - ce definesc un areal creativ analizabil, de altfel, sub varii unghiuri retrospective, aici ne vom prevala de argumentul conform căruia, obârșia autohtonă și implicarea în destinul culturii românești, fie și prin intermediul altor spații de gândire, îndepărtate, dar confinate, recomandă opera acestui autor ca parte integrantă a patrimoniului național. Așadar, sub pavăza unei rezerve metodologice de bun simț, fără a sfida realitatea istorică și specificul culturii ruso-ucrainene, ce le revendică, firesc, ca fiind izvodite pe teritoriul ei,¹ vom

¹ Un teritoriu de multiple confluente spirituale și politice, exercitate de trei entități apropiate, care împărtășeau aceeași credință, creștină, dar de dublă filiație, iar în ce privește spațiul de orientare greco-ortodoxă, un temei cultural postbizantin valorificat textual și artistic prin împrumuturi reciproce, și anume: Rusia (al cărei nucleu religios este Kievul, cu marile sale așezăminte), Polonia (statul lituaniano-

număra printre titlurile de carte românească, printr-un act de „adopție spirituală,” și aceste cărți ale faimosului ierarh, scriitor și om politic cu dublă cetățenie cărturărească.

Încheiem scurta precuvântare a demersului nostru cu un citat din mica monografie a lui Dan Horia Mazilu, *Petru Movilă: Un reper românesc pentru europenizarea Estului (Petru Movilă, un repère roumain pour l'euro-pénisation de l'Est)*,² pentru a rememora personalitatea și rolul complex jucat pe scena timpului și în arena cuvântului cu har, de cel care a fost Sfântul Ierarh Petru Movilă:

„În carte, în alcătuirea, multiplicarea, răspândirea și cercetarea ei asiduă a fixat cărturarul român, ajuns înalt prelat al Kievului ucrainean, soluția propășirii unui întreg sistem ale cărui valori s-a străduit să le trezească dintr-o moleșeală letargică, să le ordoneze și să le apropie de modelele pe care i le propunea cultura europeană a timpului.”

*

A. Titluri în colecția Bibliotecii „Pontificium Institutum Orientale”:

Petru Movilă (Moghila). *Pravoslavnica mărturisire* (I) și *Nomokanon*-ul (II)

- *Pravoslavnoe ispovedanie very*. Skt. Petersburg, 1739 (slavona rusă).

„Vo slavu styja edinosuštija // životvoraštija, i nerazdlimyja // Troicy, Oca, i Sna, i // Stago Dha: Povelieniem // Blagocestivěišija velikija Gdskij // našē IMPERATRICU ANNU // IOANNOVIČ Samoderžici Vsje- // rossiiskija: Blgsvenjem že Steišago // Privitelstvuiiūštago SŪNODA: // Napečatasja kniga sija PRAVOSLAVNOE // ISPOVEDANIE very, sobornyja // i apostolskija Crkve vostočnyja, // v Crstvuiiūstem Sanktpetersburg //, v” lto ot sotvorenija mira 7247. // Ot ržstva že po ploti Boga slova, // 1739. Indikta 2. Mscā iulija. // Pridadesja

polonez, în fapt) și Moldova (statul medieval cu această denumire) - prin relațiile sale istorice cu Mica Rusie („Malorossia”).

² Ediție bilingvă, București, 1996, p. 10.

že k' sej knizꝑ dva slova // ot čestvovanij styh ikon, stago // Oca Ioanna Damaskina.”

Volum in 24°, numărând 16 foi (din care 1, nenumerotată) și 332 pagini ilustrate, de 23 și 25 R pe pagină. Tipar negru (textul) și roșu (titlurile capitolelor și paragrafelor), semnătură chirilică, pagina în chenar; glose marginale.

Pe foaia de titlu verso se află o notă asupra ediției: „*Sočinenie Petra Mogily // Perevod s Grečeskogo*” (Opera lui Petru Movilă: traducere din limba greacă). Urmează prefața patriarhului Adrian, arhiepiscop al Moscovei și al întregii Rusii, între f. 2-7v; scrisoarea patriarhului Nectarie al Ierusalimului, f. 8-11; scrisoarea lui Parthenie,³ arhiepiscopul Constantinopolului și patriarh ecumenic, f. 11v-12v; la f. 13 se află un sinopsis al catehismului, cu principalele sale diviziuni, intitulat **ORTHODOXOS HOMOLOGIA // sirŃci: // PRAVOSLAVNOE ISPOVEDANIE // Katoličeskija i Apslskija, Crkve // Vostočnyja**, până la f. 14; apoi, de la p. 1, textul propriu-zis al *Mărturisirii*, purtând subtitlul de mai sus, iar de la p. 275 la p. 332 - *Pinax, na tri čiasta ispovedanija pravoslavnyja very...*

Ornamentație: inițiale decorate fitomorf, de culoare roșie, frontispicii xilografate („Deisis”, la f. [1] și la p. 1, sub forma unui medalion din vrejuri

³ Aceste scrisori cu caracter oficial, sau „gramate,” adresate comunităților de dreptcredincioși, consfințeau canonicitatea catehismului movilean, ca operă reprezentativă pentru credința ortodoxă, în urma unei serii de sinoade ecumenice, între care se distinge sinodul de la Iași, din 1642, patronat de Vasile Lupu. Actul de naștere complet al *Mărturisirii* lui Petru Movilă, va fi semnat în cadrul sinodului din 1643, de la Constantinopol, fiindcă aici se hotărăște publicarea lucrării în grecește, după revizuirea ei de către Meletie Syrigul și răspândirea catehismului pe orbita creștinătății. Greu încercată de intruziunile calviniste și de unele influențe catolice asupra dogmei răsăritene, (de care versiunea originală, în limba latină, a *Mărturisirii*, nu era întrutotul străină), Biserica mamă a „Țarigradului” restabilea, astfel, în rândul clerului și al mirenilor, imaginea corectă a patrimoniului spiritual străvechi, al ortodoxiei, limpede exprimat și larg însușit prin intermediul acestei confesiuni.

și frunze stilizate, gen lambrechin, realizate cu negru, alt frontispiciu la f. 13, din motive vegetale, având în centru, o cruce), viniete la sfârșitul fiecărei părți introductive și o vinieta mare, xilografată, la p. 136, formată din flori și frunze în arabesc; frize de compoziție tipografică.

Corpul cărții este complet, bine conservat. Foaia [1] a fost restaurată și consolidată. Foile de gardă prezintă, recto-verso, numeroase însemnări în limba rusă.

Un singur ex-libris ștampilă, de formă romboidală, „*I. P. Biblioteca*”, în josul foii de titlu.

Legătura exemplarului este nouă, din piele grenă pe carton; cotor cu 4 nervuri profilate, având imprimare în partea superioară, cu caractere majuscule aurite, numele autorului și titlul opusculului. Forzaț galben. Semnătura legătorului pe forzațul anterior: „*Banditelli Sergio. Specialista in restauro di codici antichi. Roma*”.

* Citată în Dan Râpă-Buicliu, *Bibliografia Românească Veche*. Vol. I. *Addimenta*, Galați, Editura Alma, 2000, p. 82, poz. 163.

• *Pravoslavnoe ispovedanje very*. Venecij, 1763 (slavona sârbă). Ediția a II-a.

„*Vo slavu styja edinosuštija // životvoraštija, // i nerazdjalimyja Troicy, Oca, i Sna, // i Stago Duba: / Blgsvenjem Stějšago kniga sija // PRAVOSLAVNOE ISPOVEDANIE VERY, // sobornija i aplskija Crkve vostočnyja, // v crsvuiiustem velikom Grad Moskve: // v” Ńto ot sotvorenija mira 7271: // Ot ržstva že po ploti Bga slova, // 1763. Indikta, 11. Msca Dekemvria. // Pridadesja že k” sej knizŃ dva slova ot čestvo // vanij styh ikon, stago Oca Ioanna // Damaskina. // Prodaetsja v” Venecij v TŃpografij Greko- // pravoslavnoi Theodosja Ioanninskago.*” [i.e. Dimitrios Theodosios din Ianina]

Volum în 4°, de [1], 15, 153 f. ilustrate, de 22 și 23 R pe pagină. Tipar negru (textul) și roșu (titlurile capitolelor și paragrafelor), semnătură chirilică pe primele două foi ale caietelor. Aceeași notă editorială pe foaia de titlu verso. Scrisorile patriarhilor Adrian, Nectarie și Partenie, adresate sinodului constantinopolitan, între f. 2r-13r, după care urmează un rezumat al lucrării,

până la f. 16v. Lucrarea propriu-zisă începe la f. 1 a celei de-a doua numerotări, cu titlul *Orthodoxos homologia sirŃ: Pravoslavnoe ispovedanie Katholičeskiia i Apostolskija crkve Vostočnyja*. Între foile 131-153: *Pinax na tri časti ispovedanija....* Ornamentație: frontispicii cu „Deisis” pe foaia de titlu și prima foaie numerotată; frontispiciu din patru benzi fitomorfe, încadrând un segment ornamental din trei cruci negre, mici, pe fond alb; la f. 16 a părții introductive a volumului, o vinieta de mari dimensiuni reprezentând un înger, care ține, într-o mână, o carte deschisă, în poziție verticală, iar cu cealaltă mână arată spre textul cărții; îngerul stă deasupra unui glob pământesc așezat, la rândul lui, pe o masă de scris, acoperită cu un drapaj terminat cu trei ciucuri. La dreapta și la stânga îngerului, două ornamente vegetale din frunze de acant completează acest decor expresiv.

Exemplar uzat, cu cearcăne de apă (una din foile de gardă este foarte afectată de umezeală, însemnarea de pe verso fiind, prin urmare, ilizibilă); foile 80-81, 84-85, aproape descusute, foile 86, 87 desprinse de corpul cărții.

Vechiul sigiliu al Bibliotecii Institutului Pontifical pe foaia de titlu și pe marginea inferioară a ultimei file, verso. O serie de însemnări între foile 34r-35v, continuând, de aceeași mână, între f. 36v-38r, în toate spațiile albe ale paginii, constând în comentarii la anumite scrieri patristice (ale Sf. Grigorie Teologul, Origen ș.a.).

Legătură în piele maro deschis, cu ornamente presate: chenar lat, fitomorf, din flori și frunze în arabesc, patru mici decoruri fitomorfe în colțurile interioare și unul în partea inferioară a chenarului, în mijloc; coperta anterioară este ornată, în câmpul central, cu o cruce florală, coperta posterioară - cu un ornament vegetal. Cotor cu 4 nervuri profilate, conturate cu negru. Titlu pe cotor, în „hrisografie”: **ORTHODOXOS HOMOLOGIA**. Urme de închizători.

* Citată în Dan Răpă-Buicliu, *op. cit.*, p. 99, poz. 205. Modelul utilizat de tipograful venețian este ediția Moscova 1696. Prima ediție a versiunii de față este ediția Karlovič, 1758, tipograf Sremski, patronată de mitropolitul Pavel Petar Nenadovič.

- **Orthodoxos Homologia.** Petropolei, 1764 (greaca vernaculară sau demotiki)

„**ORTHODOXOS // HOMOLOGIA, // TES // KATHOLIKES KAI APOSTOLIKES // ANATOLIKES // EKKLESIAS. // Tanyn metatypotheisa, epimelos te diorthotheisa, // kai kallopistheisa me Pinakas ton Erotapo- // kriseon, kai ton axiologoteron periechomenon // pragmaton, syntetheisas para // GEORGIU KONSTANTINOU ex Ioanninon. // EN PETROPOLEI // Tes Megales Roussias. Etei to soterio 1764.**”

Pe prima foaie de gardă, datând din 1807, când exemplarul a fost legat pentru a doua oară, se află titlul prescurtat.

Volum în 8°, de [16] f., 296 p. ilustrate; numărul rândurilor pe pagină variază, - 23, 24, 28 R (s-au folosit caractere de mărimi diferite); foaia de titlu originală este tipărită cu negru și roșu și încadrată într-un ornament simplu, realizat din frunze de trifoi stilizate; textul este tipărit numai cu negru, dispus în chenar. Caietele volumului prezintă semnătură latinească (cu majusculă) și grecească (cu minusculă). Între f. [3]r-[4]v se află prefața tipografului și editorului, *Proimion pros tous philanagnostous Orthodoxous* semnat „GH. K. ho ex Ioanninon”; până la f. [16]v, *Pinax ton Erotapokriseon*. Scrisoarea patriarhului Nectarie al Ierusalimului cu titlul *Pasi tois enteuxomenois orthodoxois, adelphois agapetois, kai teknois en Kyrio, harin, eirene kai eleos apo Theou* debutează la p. 3. De p. 9 până la p. 12 - scrisoarea lui Parthenie, „*arhiepiscop al Constantinoplei, Noua Romă și Patriarh ecumenic.*” Textul propriu-zis al *Mărturisirii* începe la p. 13, sub un frontispiciu înfățișând, în partea centrală, o liră așezată pe un postament din care se desprind, în volute grațioase, tulpini și foliaje trilobate; deasupra lirei, un soare antropomorf. De la p. 257 până la final, *Pinax ton periechomenon pragmaton en te parouse Biblo, syntachtheis para Georgiou Konstantinou pros opheleian ton anaginoskonton*. O frumoasă vignetă de frontispiciu - pasărea Phoenix mistuită de flăcări și soare antropomorf, în fundal. Alte ornamente: Sf. Treime înconjurată de serafimi (8,8 x 14 cm) pe verso-ul foii de titlu; la pagina 3, un frontispiciu

reprezentând un blazon cu două condeie încrucișate, din care se desprind mlădițe înfrunzite (cu negru); la f. [16], apoi la paginile 8v și 12v - trei viniete mari, sub formă de samovar, foarte bogat decorate cu motive ale abundenței; altă vinieta la f. [15], înfățișând o coroană între două ramuri împodobite cu prapuri; letrine încadrate în decor fitomorf, pe tot cuprinsul volumului. Exemplar foarte bine conservat. Legătură de secol XIX, în pânză și carton de culoare grenă. Titlul cărții, locul și data tipăririi imprimate pe cotor, cu caractere aurite. Ștampila legătorului, „*Pawel Molinski 1807*” pe foaia de titlu fals, în josul foii de titlu propriu-zise și la f. 180.

* Citată în Dan Râpă-Buicliu, *op. cit.*, p. 101, poz. 208, cu mențiunea „ediție rară.”

• *Orthodoxos homologia*. Wratislaviae, 1751 (ediție trilingvă: demotiki, latină și germană)

„*ORTHODOXOS // HOMOLOGIA, // TES // KATHOLIKES KAI APOSTOLIKES // EKKLESIAS // ANATOLIKES. // HOC EST // ORTHODOXA // CONFESSIO // CATHOLICAE ATQUE // APOSTOLICAE // ECCLESIAE ORIENTALIS, // CUM INTERPRETATIONE LATINA // ET VERSIONE GERMANICA. // PRAEMISSA EST // HISTORIA HUIUS HOMOLOGIAS // SEU CATECHISMI, // A // D. CAROLO GOTTLIB HOFFMANNO, // S. S. THEOLOG. PROF. PRIMAR. IN ACADEMIA WIT- // TEBERGENSI, CONSIST. PAST. ET CIRC. ELECT. SAXON. // GENERAL. SUPERINTEND. // WRATISLAVIAE, // APUD IO. IACOB KORN. // M.DCC.LI.*”

In 4°, de XXIV, 359 p. ilustrate. 24, 27 și 36 R pe pagină. Signatură grecească, reclame. Tipărit cu negru, pe 2 coloane, în limbile greacă, latină și germană, textul german ocupând spațiul inferior al paginii. Conține o a doua foaie de titlu, în cele trei limbi, la p. 1, cu următoarea dispoziție: titlul grecesc este imprimat în partea de sus a paginii; dedesubt, titlul latinesc despărțit de cel anterior printr-o linie, apoi titlul german, cu caractere gotice: *Der // Grossere Catechismus // der Russen, // melchen auch // die ganze griechische kirsche angenommen // bat..* Revenind la prima secțiune a

volumului, la p. III întâlnim dedicația tipografului adresată lui Timothei Șcerbațki, arhiepiscopul Kievului, Haliciului și al întregii Rusii Mici (Ucrainei), și semnată „*Joannes Jacobus Korn.*” Între p. IV și XXIV se află ***B. C. D. // Historia // Catechismi // Russorum***, din 1750, a teologului Carol Hoffmann. Această parte introductivă ne furnizează date importante referitor la originea versiunilor care formează prezenta ediție. Astfel, textul grecesc este cel transpus în demotiki de Panaiotis Nikousios după versiunea emendată de Meletie Sirigul și tipărit de Laurentius Normannus la Lipsca, în 1695 (este vorba, de fapt, de ediția 1666,⁴ apărută în Olanda - prima ediție a „Confesiunii” movilene - reprodusă de Normannus, 28 de ani mai târziu); textul latinesc aparține aceleiași ediții (bilingve) din 1695, în varianta stabilită de Panaiotis, iar textul german are la bază traducerea lui Johannes Leonhardus Frischius, după ediția Petersburg, 1722, apărută la cererea patriarhului Adrian, care a și prefațat lucrarea, consacrand-o sub numele de ***Catechismul rus***. Versiunea lui Frisch este cea dintâi tălmăcire a catehismului movilean în limba germană și ea a văzut lumina zilei la Frankfurt, în 1725, cu titlul: ***Liber symbolicus Russorum oder der Grössere Katechismus den Russen***. Titlului în redacție trilingvă îi urmează obișnuitele prefețe ale ierarhilor Nectarie și Parthenie, p. 3-16. Textul ***Confesiunii*** începe la p. 17 și se încheie la p. 359. Ornamentică: frontispicii xilografate cu motive fito și ornitomorfe, la începutul fiecărei prefețe; viniete, de asemenea fito și ornitomorfe. La p. 359 o vignetă sub forma unui Leviatan compus din elemente vegetale. Exemplar bine conservat. O singură însemnare din 1760 pe verso-ul dedicației lui Iacob Korn. Două ex-libris-uri ștampilă, de culoare roșie, ale „*Episcopiei Române Unite Oradea-Mare*” unul pe pagina de titlu, în dreapta, sus, altul pe marginea inferioară a foii de gardă verso.

Legătură în piele albă pe carton, pătată; cotor ornamentat, titlu pe cotor - ***Confessio Orthodoxa*** (cu majuscule); signet.

⁴ Nu în 1667, dată fixată de tradiția biblio-istoriografică. Cf. studiul lui D. Mîrșanu, bazat pe o solidă argumentație, ***Old news concerning Peter Mogila's Orthodox Confession: the first edition revisited***, în *Archaeus*, X, 2006, fsc. 1-2, p. 273-286. Locul publicării ediției prime a ***Confesiunii*** este Amsterdam, în atelierul lui Joan Blaeu.

* Citată în Dan Râpă-Bucliu, *op. cit.*, p. 88, poz. 174. Această ediție a fost prezentată și de D. Lăzărescu cu ocazia sesiunii naționale de comunicări „*Valori bibliofile din patrimoniul cultural național*,” Ploiești, 2003.

- *Orthodoxos homologia*. Vienne, 1771 (demotiki)
 „*ORTHODOXOS // HOMOLOGIA, // TES // KATHOLIKES
 KAI APOSTOLIKES // ANATOLIKES // EKKLESIAS. // Ta nyn palin
 kata monen ten koi // nen ton Hellenon Glossan, aneu tinos prosthe //
 kes, e aphaireseos; eis chresin // ton tes Anatolikes Ekklesias teknon; // tou
 perikleous ton Hellenon genous, typois Ek- // dotheisa, kai meta pases
 epimeleias // diorthotheisa. // En Vienne, tes Aoustrias. // Para Ioseph to
 Kurtzbek, to Autokra- // toriko kai Vasiliko, Anatoliko te kai Illyriko- //
 Typographo. // en etei, 1771. // Cum gratia et privilegio Sacrae Caesaro-
 // Regiae Apostolicae Maiestatis.*”

În 8° de [6] f., 331 p.: cu ilustrații, [1] f. albă; 22 R pe pagină. Signatură dublă, cu caractere ale alfabetului latin și grecesc, pe primele 4 foi ale caietelor.

Între f. [2] - [6], se află prefața tipografului dedicată cititorului, intitulată *To eumenestato anagnoste*; p. 3 - 12: prefața patriarhului Nectarie, p. 12 - 16 scrisoarea arhiepiscopului Parthenie. Catehismul începe la p. 17, sub un frontispiciu bogat decorat cu motive baroce. Volumul mai cuprinde mici frontispicii și viniete de compoziție tipografică în care predomină florile, crengile încărcate de rod, volutele vegetale ample, vasele cu flori împodobite cu ghirlande etc. Exemplarul este bine conservat, legat în piele maro, cu ornamente presate în învelitoarea cotorului. Titlul cărții este și el prezent pe cotor, în partea superioară, cu caractere aurite. Tranșe vopsite în roșu, forțat ornamental.

Însemnare de posesor la f. [6]v a lui Laskarios Vramelos din Peloponnes.

* Citată în Dan Râpă-Bucliu, *op. cit.*, p. 105, poz. 214. Domnia sa menționează un exemplar de [6], 336 de pagini, deci cu 5 pagini în plus față de exemplarul văzut de noi și considerat complet.

- **Nomokanon.** Kijevo-Pečerska Lavra, 1629. Ed. a III-a (slavona ucraineană)

„NOMOKANON, // si est // ZAKONOPRAVILNIK”, // imljaj po sokrašteniiu Pravila // Styh verhovnyh Apsl // istyh vel: Vselenskih sedmi soborov // i Pomiastnyh nkiih. // Ko semu i // Vostyh oca nš: o vel: Vasilia // i inyh stytelei i Prpdbnyh ihže soderži // st: Vostočnaa Katholičeskaa Apostolskaa crkov” // tretoe, tipom” iz”obraženyi, // v Stoi Obštelžitelno Lavrŭ Pečer: Kievskoi // Ot sozd: Mira. 7137. Ot voplošteni: // Slova bž: 1629. Iannuarija. 1. Indnja.” [tipograf: Tarasie Zemka]

În 4°, 16, 175 p.: il.; 21-22 R. Tipar negru și roșu, textul în chenar, glose marginale. Signatură chirilică pe primele 3 foi ale caietelor. S-au folosit 4 corpuri de literă chirilică. Numerotația începe cu pagina 3. Din loc în loc, paragrafele sunt marcate prin asteriscuri și manicule. Grafica volumului se compune din inițiale ornate, de diferite mărimi, de regulă încadrate; frontispicii, viniete încadrând colontiturile și viniete de final (conexuri) - xilografice și tipografice. Foaia de titlu prezintă un chenar cu compartimente; în partea superioară sunt figurați doi îngeri ținând în mâini câte un buchet de flori; îngerul din stânga suflă în trompetă; central - un alt înger având înfășurată în jurul gâtului o coardă de viță-de-vie, de care atârnă trei ciorchini. De-o parte și de alta a titlului cărții, două coloane care cuprind, fiecare, câte trei portrete de sfinți cu filactere, dispuse astfel: în dreapta, de sus în jos: Cuvioasa Olga, Cneazul Gleb, Sf. Antonie, iar în stânga, Sfinții Cneji Vladimir și Boris și Sf. Arhiepiscop Theodosie („Feodosij”) Pečerski. În

⁵ Interesant în cazul acestei ediții este faptul că ne aflăm în fața a două variante de titlu, fapt relevat de exemplarul Bibliotecii Academiei, unde el arată astfel: „NOMOKANON, // SI EST” // ZAKONOPRAVILNIK, // IMĚJA PO SOKRAŠTENIIU PRAVILA // STYH APL”, // Sedmi S”borov, i Pomŭ- // stnyh nkiijh. // K” semu i // vselenskih učitelej // I Prpdbnyh Oc”. // Tretoe, s”bolšim Ispravleniem izdannyy. // V” st: vel: i Čiudstvorno Lavrŭ // PEČERSKOI KIEVSKOI. // Ot s”zd: Mira, 7137. Ot v”ploštenia // Slova Bžia, 1629. Ianuar. 1.” Existența unui tiraj secund se impune de la sine, mai ales în lumina cercetărilor care atestă diferitele versiuni ale cărților (de cult) movilene.

marginea inferioară, veduta Lavrei („C'rkva Pečer:”). Pe verso-ul foii de titlu este imprimat „gherbul” mitropolitului Petru Movilă, flancat de inițiale, într-o compoziție heraldică foarte elaborată, cuprinzând însemnele voievodale și episcopale și armoarii. Nu insistăm acum asupra acestei steme. Prefața ierarhului, care va fi tradusă românește și așezată în fruntea *Pravilei de la Govora*, ocupă paginile 3-13. Următoarele două pagini cuprind *Tvorcy i s'bory, ije v" sei kniz' Nomokanon" privodja i v" spomnija juts'*, cu text pe 2 coloane. *Nomokanonul* începe la p. 1 a celei de-a doua numerotări, sub un frontispiciu de 4,5 x 7 cm, reprezentând un vas cu flori și foliaje ample, depășind cadrul decorativ în partea superioară (motivul pomului vieții). Inițiala ornată cu care debutează textul este roșie, un „P” profilat pe un mic vas cu albastrele.⁶ O altă inițială mare, roșie, istoriată, de 5 x 5 cm, pe p. 4, la începutul *Molitvei duhovnicului (Na kazanie Dbovniku)*: un M, ale cărui haste verticale sunt sprijinite de doi îngeri, iar între haste este figurat un ierarh. Frontispiciul îl reprezintă pe Iisus Hristos binecuvântând cu ambele mâini dintr-un cartuș circular, anturat de îngeri și flori, la p. 6 (4,5 x 11 cm). *Pravila Sf. Vasile cel Mare* debutează sub un frontispiciu îngust, cu două sirene afrontate, între motive fitomorfe (2 x 7 cm). Un alt tip de frontispiciu cu motivul pomului vieții (vas de flori cu lujer central) împodobeste, bunăoară secțiunea *Različnyia Glavizny*, la p. 120. Exemplarul este deteriorat, pătat de umezeală; paginile 3-6 au fost restaurate și completate cu text manuscris în partea superioară; p. 112-113 aproape desprinse de blocul cărții. Un ex-libris manuscris „*Ioan Pienjasky*,” la p. 175. Note de lector la p. 106-107 și 175-176.

Legătura este în piele cafenie pe carton, cu ornamente presate: chenar fitomorf ornamentat în interior; în câmpul central al primei coperti, un cap de înger împodobit cu flori și frunze stilizate. În același loc, coperta posterioară prezintă un ornament simplu, floral. Pe cotor, titlul opusculului într-un chenar auriu, cu litere aurite: „*NOMOKANON, 1629*”. Bine păstrată.

⁶ Tip de inițială ornată care se regăsește, de exemplu, în *Decretul Patriarbului Parthenie*, Iași, 1642, executată de gravorul Ilia (n. n.).

* Citată în Dan Râpă-Buicliu, *op. cit.*, p. 30, poz. 26. Sunt menționate aici precedentele ediții ale *Nomokanonului*: ediția I, 1620, care cuprinde prefața ierarhului de origine română, Pamvo Berynda și ediția a II-a, 1624, îngrijită de ieromonahul Zaharia Kopystenskij.

B. Addendum

- *Akathisty*. Kijevo-Pečerska Lavra, 1629 [aprilie 1]. Ediția a II-a (slavona ucraineană). [Tipografi: Pamvo Berynda, Stepan Berynda și Tarasie Zemka]

Exemplarul Bibliotecii Academiei Române (București), coligat cu *Nomokanon*-ul⁷ din 1629, cota I 106068.

În 4°, p. 14-295. Tipar negru și roșu. Acatistele au propriile pagini de titlu cu mențiunea locului imprimării: „*V*” *stoi Velikoi lavra Koinovii Pečerskoi Kievskoi*.” Vom puncta câteva caracteristici, tipăritura fiind extrem de bogat și divers ilustrată, ca și *Slujebnicul* apărut tot în 1629, în cadrul unui program editorial de anvergură. Ornamentica este specifică barocului ucrainean modelat de influențe italiene și germano-olandeze, preluate pe filieră poloneză.⁸ Rețin atenția inițialele roșii și negre, istoriate și încadrate,

⁷ Exemplarul B.A.R., cota I 106067, se prezintă într-o stare proastă de conservare, fiind incomplet (se termină la p. 165), afectat de umezeală, cu hârtia înnegrită, fragilizată. Am constatat unele intervenții de consolidare a filelor (remarginații, lipituri care obturează textul). Legătura este nouă, în pergamoid albastru pe carton presat, având cota și mențiunea „C R” (carte rară) imprimate pe capetele cotorului, cu caractere aurite. Între corpul *Nomokanonului* și cel al *Acatistierului* (ceva mai bine conservat) sunt 4 foi albe, lucioase, provenind din recompartarea volumului. Conform însemnării reproduse mai jos, cea de-a doua parte a coligatului s-a aflat, încă din primele decenii ale existenței sale ca tipăritură, în biblioteca Mănăstirii Cozia.

⁸ Apud W. Deluga, *Sources latines de la gravure orthodoxe du XVIème et XVIIème siècles*, Praha, Open Society Support Foundation, 2000, p. 3-22. În discuția asupra tipăriturilor kieviene, autorul precizează că *Acatistul* s-a tras în două variante, convențional numite „A” și „B” și că pregătirea imprimatului a început încă din 1626 [de fapt, din 1624], așa cum arată data gravurii de la p. 49, fiind ilustrat de un colectiv de artiști („monogramiști”) angajați de Lavra Pečerska, care

decorate secundar cu motive vegetale, frontispiciile, vinietele. Inițialele cu îngeri sunt o constantă a întregului *Acatistier*. Ilustrațiile (semnate și nesemnate) sunt grupate în cicluri hristologice și marianice (fără a respecta însă riguros, succesiunea evenimentelor redată în *Noul Testament*), cu inserții amintind de patronajul spiritual al stavropighiei, și în special de persoana mitropolitului. Foaia de titlu, absentă din exemplarul de față, prezenta un ancadrament cu reprezentări de sfinți, aceiași din *Nomokanon*. Pe verso-ul foii de titlu, stema lui Petru Movilă. Cartea se deschide cu *Acatistul Născătoarei (Akathist Prsteni Bca)*. La p. 14, o ilustrație cu Maica Domnului (cu negru); urmează o serie de miniaturi (2,5 x 2,5 cm), reprezentându-i pe aceia dintre prooroci și eroi ai *Vechiului Testament*, care, în mod explicit sau alegoric, au revelat Dumnezeirea tri-ipostatică și au anunțat sau preînchipuit ei înșiși, venirea în trup a Mântuitorului (acest ciclu iconografic al profeților totalizează 18 xilogravuri): p. 16, viziunea proorocului Ezechiel; p. 18, Pr. Avacum, p. 21 - pr. Ieremia, p. 23, cu Daniel, 25 - Gedeon, 26 - Iona (cel care a prefigurat șederea în mormânt și coborârea ad inferos); p. 27, p. 30, miniaturi cu Bunavestire. La p. 31, zămislirea lui Iisus. Idem p. 33, de mai mari dimensiuni. Maria și Elisabeta la p. 34, la p. 36 - Maica Domnului și Iisus Hristos, portrete. La p. 37, Nașterea Mântuitorului. La p. 40, Închinarea Magilor, la 42 - fuga în Egipt, la 45 - tăierea împrejur, cu sfinții Simeon și Ana. La p. 49 - Adormirea Maicii Domnului („Uspenia”), sub forma unui tablou apoteotic cu Fecioara și Iisus-Emanuel.⁹ Pe aceeași pagină, un medalion înfățișându-l pe Iisus Hristos pe

semnează: „LM,” „LZ,” „TP,” „EK,” „M” etc. Aceștia ar fi săpat zeci de plăci xilografice (fără a recurge așadar, la vechile matrite din dotarea atelierului). Sunt celebre, de altfel, atât scrupulozitatea cu care Petru Movilă a operat asupra textelor liturgice, prin revizuirii și ajustări profunde, cât și grija arătată relației dintre text și imagine în structurarea materialului și perfecționării aspectului estetic, ceea ce a dus la crearea unei echipe de tipografi și gravori de înaltă clasă.

⁹ Scena Adormirii Maicii Domnului a fost realizată după gravura în lemn cu același subiect din *Mineja Prazdnikom*, editată la Veneția, în 1538, de Božidar și Vikentij Vuković. Atât originalul, cât și imitațiile, sunt tributare canonului iconografic sârbesc (Deluga, *op. cit.*, p. 14).

tronul slavei, înconjurat de serafimi; marginea exterioară cuprinde numai reprezentări angelice (arhangheli). Tălpile lui Iisus se odihnesc pe două roți înaripate („tronuri”). Pe genunchiul stâng, Mântuitorul ține deschisă Cartea vieții. La p. 65, o ilustrație de 8,5 x 7 cm, cu legenda „*Pokrov*” *Prestyia Bca*”, redă epifania Fecioarei în biserica Sfântului Acoperământ din Vlaherne. La p. 76, o gravură datată 1624 o înfățișează pe Sf. Fecioară într-un portal a cărui boltă este decorată cu serafimi și ale cărui coloane sunt ornate fitomorf, tot ansamblul fiind încadrat, la rândul lui, într-un chenar compartimentat și istoriat cu personaje veterotestamentare: în dreapta - Ezechiel, Iacov, Gedeon, Daniil, Isaiia (cu filactere în mâini), în stânga - Avacum, Ieremia, Aaron, Moise, David. În registrul inferior sunt figurați Sfinții Ioachim și Ana. Ilustrația poartă titlul „*Pohvala Prestyia Bca*.” Înaintea *Acatistului* închinat Mântuitorului, pe p. 92, o ilustrație asemănătoare, cu diferența că aici sunt reprezentate scene din viața Sfintei Fecioare. La p. 93, Iisus Hristos într-un ancadrament-poartă ale cărui laturi cuprind mici icoane de sfinți cu filactere. Registrul inferior este ocupat de trei dintre ierarhii Lavrei Pečerska (sfinți ai „Peșterii” kieviene), Theodosie, Filothei și Antonie (fondatorul mănăstirii). *Acatistul* Domnului Iisus Hristos debutează la p. 94, sub un frontispiciu cu Învierea și cu o inițială roșie, gravată, **I**, cu pasărea Phoenix, de mare expresivitate; ibidem, Coborârea în iad (8 x 5 cm) și Pogorârea Duhului Sfânt (2,5 x 2,5 cm); Înălțarea, la p. 122 (9 x 9 cm). O ilustrație semnată „*T. P.*” (Timothei Petrovici) la p. 129, cu viziunea Sf. Pavel. Un medalion miniatural la p. 131, în partea stângă a inițialei care deschide textul, având ca temă Schimbarea la față. P. 137 prezintă o gravură mare cu Iisus Pantokrator înconjurat de serafimi, semnată „*S. B.*” (Stepan Berynda - tipograf, gravor și poet), datată „1629” (12 x 13 cm). La p. 140 întâlnim o ilustrație de 8,5 x 10,5 cm, cu tema „*Judecării de Apoi*,” care precede pagina de titlu a *Acatistului Adormirii Maicii Domnului (Akathist Uspeniiu)*. Acolo se află un medalion cu acest subiect, datat „1628”, în dreapta jos, unde se află și bustul Mitropolitului Petru Movilă cu inițialele sale, și un cap de bour. În registrul superior - monograma gravurului: „*T. L.*”. O altă stemă, susținută de sfinții Theodosie și Antonie, surmontați de câțiva arhangheli (9 x 11 cm), la p. 141.

P. 159 cuprinde titlul *Acatistului Sf. Nicolae*, Arhiepiscopul Mirelor Lykiei. Urmează o gravură cu ancadrament identic, tip portal, având în centru figura sfântului, iar pe laturile ancadramentului scene din viața acestuia. O icoană cu Sf. Nicolae la p. 203. Acatistul se încheie cu o vinieta cu elemente fitomorfe, anturând figura unui înger încoronat (a unei „domnii” din ierarhia angelică), p. 232. Pagina următoare deschide *Paraclisul Maicii Domnului*, printr-un titlu surmontat de o gravură-frontispiciu semnată în monocondil („LZ”), înfățișând-o pe Sf. Născătoare de Dumnezeu în medalion, între Sf. Antonie și Theodor. La p. 255 - miniaturi cu Maica Domnului și cu proorocul Zaharia, ținând sfeșnicul cu 7 brațe. La p. 256, o gravură cu Răstignirea, nesemnată, cu legenda poziționată transversal, depășind chenarul paginii de text. O altă ilustrație cu Judecata de Apoi (12 x 13 cm) împodobește începutul Molitvei Utreniei, la p. 276. Se disting inițialele ornate cum este cea de la p. 286, un „T”, cu căprioară sau inițiala cu personaj în veșminte arhieresti, la sfârșitul Molitvei, p. 294; la p. 295 - 2 miniaturi cu prooroci, în josul textului. *Acatistierul* se termină, în acest exemplar, la p. 296, cu *Poučenie Razmyšlenij*, un glosar pe 2 coloane, care se oprește (fără a se încheia, însă) la litera I.

Descrierea furnizată de Dan Râpă-Buicliu,¹⁰ apud Petrov, Birjuk, Zolotari, 102, Zapasko-Isaevič, I, 184, p. 48 și Legrand XVII/4, p. 122-123 menționează 308 p. numerotate, comparativ cu exemplarul descris de Karataev, 337, cu numai 296 de p.

Coligatul prezintă câteva însemnări în ambele secțiuni. Astfel, pe p. 8 a *Nomokanonului*, citim, în marginea laterală: „Am cetit și eu acest sfânt acatist și spre pomenire am iscălit. State Râmnicianu.” De aceeași mână, p. 120: „Spre pomenire am însemnat și eu la anul 1846 septv. 16. State Râmnicianu.” La p. 231, a *Acatistierului*: „Scris-am eu Ilie Stancu în leatul 7322 [1814] avg. 29 dni.” În josul paginilor 260-263, o însemnare trunchiată: „Efrem igumen ot Cozia... vă leatea [sic] 7150 [1642].”

¹⁰ D. Râpă-Buicliu, *op. cit.*, p. 31, poz. 27.

Italian Library Itinerary. Petru Movilă' s Printings from the Collection of Pontifical Institute of Oriental Studies (Rome)

Abstract

The Pontifical Institute of Oriental Studies from Rome has been founded in 1917, by the initiative of Pope Benedict the XVth and its designation was to create a connection between the Occidental and Oriental Christianity. The institute's library began its activity in 1929 and during decades it became one of the most wealthy libraries, containing religious books concerning information of both christian and non-christian Eastern spirituality.

The study deals with some of the XVIIIth century editions from Petru Movilă' s *Pravoslavnică Mărturisire*, that is sheltered by the institute' library; it also refers to a coligat, containing Ioan Pustnicul' s work, *Nomokanon*, translated by Petru Movilă, and the second edition of an *Acatistier*, both published in 1629, that can be found in the Library of Romanian Academy.